

ASPECTE ALE CONFLICTULUI DINTRE IDENTITATE ȘI ALTERITATE ÎN ROMANUL DOAMNA BOVARY DE GUSTAVE FLAUBERT

Ana GHEORGHÎĂ

Universitatea de Stat din Moldova, RM

Bovarisism represents the essential side of the conflict between identity and alterity reflected in the novel *Madame Bovary*. The concepts of identity and alterity are in a relationship of opposition, identity denoting the fact of being an individual different from everyone else and, at the same time, of remaining the same over time, and alterity being the fact of conceiving one's own personality as different of how it is in reality, in other words, to consider oneself a different person. The applicability of these concepts to the novel *Madame Bovary* is visible, if we start from the definition formulated by the French philosopher and essayist Jules de Gaultier (1858-1942), according to which Bovarisism represents the faculty acquired by a person to conceive oneself in a different way than in reality, without taking into account the various external events and circumstances that could determine in each individual this inner transformation. According to Gaultier's theory, when we talk about the conflict between identity and alterity, we refer to a real disease of thought, of soul, of personality, which consists in knowing the image of reality before knowing the actual reality. The prototype of such an approach is embodied by Emma Bovary, dominated by the cleavage between real being and imaginary being. At the base of the conflict between identity and alterity manifested in the form of Bovarisism, several main aspects can be delimited which are also this phenomenon causes.

Key words: *identity, alterity, inner conflict, Bovarisism, real being, imaginary being, illness, cleavage.*

Bovarisismul reprezintă latura esențială a conflictului dintre identitate și alteritate reflectat în romanul *Doamna Bovary*. Conceptele de identitate și alteritate se află în raport de opoziție, identitatea desemnând faptul de a fi un individ diferit de toți ceilalți și, totodată, de a rămâne același pe parcursul timpului, iar alteritatea constituind faptul de a-și concepe propria personalitate ca fiind diferită de cum este ea în realitate, cu alte cuvinte, de a se considera o altă persoană. Este vizibilă aplicabilitatea conceptelor date la romanul *Doamna Bovary*, dacă e să pornim de la definiția formulată de filosoful și eseistul francez Jules de Gaultier (1858-1942), conform căreia bovarismul reprezintă facultatea dobândită a unei persoane de a se concepe în alt mod de cum este în realitate, fără a ține cont de diversele evenimente și circumstanțe exterioare care ar putea determina la fiecare individ această transformare interioară. Conform teoriei lui Gaultier, când vorbim despre conflictul dintre identitate și alteritate, ne referim la o adevărată maladie a gândirii, a sufletului, a personalității, care constă în faptul de a fi cunoscut imaginea realității înainte de a cunoaște realitatea propriu-zisă. Prototipul unei astfel de abordări este întrupat de Emma Bovary, dominată de clivajul dintre ființa reală și ființa imaginară. La baza conflictului dintre identitate și alteritate, manifestat sub forma bovarismului, pot fi delimitate câteva aspecte principale care constituie și cauzele acestui fenomen.

Cuvinte-cheie: *identitate, alteritate, conflict interior, bovarism, ființă reală, ființă imaginară, maladie, clivaj.*

Gustave Flaubert (1821-1880) a copilărit în cadrul melancolic al spitalului Hôtel-Dieu din Rouen, unde tatăl său, un chirurg cu reputație excelentă la acea vreme, deținea funcția de medic-șef. Astfel, încă din primii ani de viață fiind alături de suferințele umane, de impactul implacabil al morții, viitorul scriitor și-a manifestat de timpuriu tendința spre tristețe și pesimism și, fără îndoială, înclinația spre știință, observația meticuloasă și obiectivă. Însă deja la liceul din Rouen, unde a studiat între anii 1832 și 1839, fiind un elev, deși certat cu disciplina strictă, totuși foarte dotat, Flaubert împărtășește exaltarea romantică a adolescenților din provincie, inspirați de accentele melancolice și visătoare prezente, din abundență, în opera lui Chateaubriand. Această dualitate de preocupări și interese l-a marcat profund pentru tot restul vieții, fapt care nu a putut să nu se reflecte tranșant și asupra creației sale literare.

Ajuns la maturitate și recunoscut deja ca om de litere, Flaubert se vede nevoit să se împartă între aspirațiile sale spre romantism și necesitatea de a se integra în tumultul vieții reale, inclusiv prin opera sa artistică.

Astfel, revenit acasă după o călătorie în Egipt, unde îl chemase setea nestăvilă de emoții noi, copleșitoare în consens cu preocupările sale romantice, el se scufundă, pentru patru ani și jumătate, în ceea ce știe să facă mai bine și ceea ce îi aduce alinare, distrăgându-l de la necazurile vieții – scrisul (Lagarde; Michard, p. 456). Este perioada în care lucrează la opera fundamentală a creației sale, *Doamna Bovary*, roman care, văzând lumina tiparului în 1857, este general catalogat de către criticii timpului drept o pânză epică remarcabilă, temeinic ancorată în realitate.

După acest succes, reputat nu fără aportul procesului judiciar, intentat autorului pentru subiectul „lipsit de moralitate” (p. 456), devine clar pentru toți, inclusiv pentru scriitorul însuși, că realitățile nu-l vor lăsa pe tărâmul romantismului, ci îl vor scufunda tot mai mult în problemele vieții, multe dintre ele fără soluții, cum ar fi, de exemplu, decesul subit al celor mai apropiate persoane, rude și prieteni devotați. Pentru a face față acestei situații contradictorii, Flaubert caută insistent posibilitatea de a se retrage din calea problemelor impuse de existența reală. Și o găsește atunci când decide să se consacre, în totalitate, romanelor sale. Scrise cu minuțiozitate și pedantism, acestea reprezintă, până la urmă, rodul unei munci metodice și înverșunate de valorificare a oportunităților de creație oferite, în egală măsură, de curentul realist, pe de o parte, și puternicele influențe romantice, moștenite din adolescență și cultivate cu grijă pe durata întregii vieți, pe de altă parte.

De fapt, *Doamna Bovary* se prezintă ca o chintesență a trăirilor lui Flaubert în viața reală, însă chipul personajului central poartă amprenta distinctă a unei educații exclusiv bazate pe emoții și trăiri imaginare. În această contradicție sfâșietoare Flaubert vede cauza principală a eșecului suportat de personajul central. Este, dacă vreți, dovada evidentă a propriei renunțări dureroase la pasiunile romantice din tinerețe în favoarea unei anatomii profunde a fenomenului, care ulterior a și căpătat denumirea de bovarism (p. 458). În așa mod, pe parcursul romanului, autorul demonstrează consecințele nefaste ale rupturii dintre educația defectuoasă, bazată exclusiv pe trăiri imaginare, și realitatea dură. În virtutea determinismului și a interacțiunii circumstanțelor, Emma lunecă, aparent

involuntar, însă perfect logic la o explorare mai atentă a originii fenomenului, spre plictiseală, minciună, infidelitate și suicid, în fine. Este o victimă a iluziilor, pe care și le făcea asupra propriei persoane, și a aspirațiilor, care nu corespundeau în niciun mod cu situația sa de mic-burgheză sentimentală. Finalul tragic este anticipat de Flaubert, subtil și abia perceptibil, încă din primele pagini ale operei.

În general, arta obiectivă a romancierului se manifestă prin eforturile sale de a părea absent din narațiune, când, de fapt, prezența sa discretă se materializează plenar în ideile și concluziile ce răzbesc din fiecare rând scris. Stilul flaubertian este marcat de tendința spre impersonalitate și imparțialitate, aceste calități materializându-se în efortul intelectual de a se transpune în personajele sale (Barthes, p. 12). Așa s-a întâmplat și în cazul romanului *Doamna Bovary*, în care Flaubert încearcă să analizeze influența impresiilor din copilărie și adolescență, a evenimentelor produse în mediul exterior asupra evoluției sentimentale a Emmei.

Prin finalul tragic al operei sale Flaubert realizează o satiră asupra Romantismului, legată, fără îndoială, de epoca în care se situează acțiunea acesteia. În general, este vorba despre o evoluție profund umană, pe care scriitorul a studiat-o pe propriul exemplu, de aici și celebra sa afirmație: „Dna Bovary sunt eu” (Lagarde; Michard, p. 459). În plus, romanul are și meritul de a introduce în domeniul adevărilor general-umane conceptul de bovarism, acesta semnificând „tendința oamenilor de a se considera așa cum ar vrea să fie și de a visa la o fericire iluzorie, care le este inaccesibilă” (De Gaultier, p. 57). Această trăsătură este denunțată de Flaubert, în majoritatea romanelor sale, ca fiind principala sursă a nenorocirilor umane.

La o analiză mai minuțioasă, observăm că bovarismul ar putea reprezenta și latura esențială a conflictului dintre identitate și alteritate reflectat în romanul *Doamna Bovary*. Pentru a explica acest fapt, este, mai întâi de toate, necesar să definim, din punct de vedere filosofic, aceste două noțiuni, pentru a le putea aplica ulterior cu referire la romanul în cauză. Așadar, conceptele de identitate și alteritate se află în raport de opoziție, identitatea desemnând faptul de a fi un individ diferit de toți ceilalți și, totodată, de a rămâne același pe parcursul timpului, iar alteritatea constituind faptul de a-și concepe propria personalitate ca fiind diferită de cum este ea în realitate, cu alte cuvinte, de a se considera o altă persoană (p. 134).

În așa mod, este vizibilă aplicabilitatea conceptelor date la romanul *Doamna Bovary*, dacă e să pornim de la definiția formulată de filosoful și eseistul francez Jules de Gaultier (1858-1942): „Înțelegem prin bovarism facultatea dobândită a unei persoane de a se concepe în alt mod de cum este în realitate, fără a ține cont de diversele evenimente și circumstanțe exterioare care ar putea determina la fiecare individ această transformare interioară” (p. 60). Câțiva ani mai târziu, Jules de Gaultier își „comprimă” și reformulează definiția în felul următor: „Această facultate reprezintă forța rezervată unei persoane de a se concepe altfel de cum este” (p. 62).

Mai mult decât atât, Gaultier afirmă că asistăm la o „răspândire” a bovarismului de la personajul Emmei către alte personaje flaubertiene, care suferă de bovarism sentimental sau intelectual, ba chiar și de la operă la autor, devenind o facultate general-umană. Acest transfer al bovarismului de la operă la autor poate fi observat datorită publicării *Correspondenței generale* a lui Flaubert, apărute în patru

volume (1887-1893), care regroupează scrisorile lui Flaubert până în anul 1869. În una din ele, întâlnim rândurile: „Am un amic care a trăit opt ani în India, revenind periodic în Franța; când se afla la Calcutta, el își petrecea ziua tânjind deasupra unei hărți a Parisului, iar reîntors la Paris, murea de plictiseală și regreta plecarea din Calcutta. Așa este făcut omul; el călătorește alternativ de la Sud la Nord și de la Nord la Sud, de la cald la frig, obosește de una, cere alta și regretă prima” (---, p. 45). Dorința de alteritate, în cazul dat emotivă cu elemente de determinare geografică, este formulată, ulterior, în corespondențele lui Flaubert ca o certitudine existențială sau ontologică de a fi altcineva, de a fi trăit vieți anterioare etc., certitudine bazată pe dezgustul față de lumea reală, de momentul prezent, de societatea burgheză. Textul epistolar flaubertian îi permite, deci, lui Jules de Gaultier să identifice creatorul cu creația sa, chiar cu câțiva ani înainte de apariția celebrei afirmații: ”Doamna Bovary sunt eu”.

Când vorbim despre conflictul dintre identitate și alteritate, ne referim la „o adevărată maladie a gândirii, a sufletului, a personalității, care constă în faptul de a fi cunoscut imaginea realității înainte de a cunoaște realitatea propriu-zisă” (De Gaultier, p. 102). Prototipul unei astfel de abordări este întrupat de Emma Bovary, dominată de clivajul dintre ființa reală și ființa imaginară. Dacă e să plasăm definiția bovarismului în contextul romanului dat, aceasta capătă un sens absolut negativ, însemnând că facultatea sau forța de a se concepe ca fiind altcineva nu face referire la evadarea în alte lumi, ca în cazul lui Baudelaire, sau la izoloarea creatoare caracteristică operei lui Rimbaud. Alteritatea din *Doamna Bovary* este redusă la o modificare distructivă a eu-lui și a relației acestuia cu lumea înconjurătoare.

La baza conflictului dintre identitate și alteritate, manifestat sub forma bovarismului, pot fi delimitate trei aspecte principale care constituie și cauzele fenomenului. Prima cauză ține de contextul istoric: Emma trăiește și moare sub regimul Monarhiei din Iulie, fiind, de fapt, un produs al romantismului. A doua cauză este strâns legată de prima și vizează ordinea sau, mai degrabă, dezordinea din societate: Emma Rouault este fiica unui țăran, soția unui mic burghez, amanta unui petrecăreț burghez; cu toate acestea ea visează la o existență aristocratică într-o societate democratică (sic!), adică fondată pe egalitatea dintre toți membrii săi. Al treilea aspect/cauză vizează „sexul” bovarismului care, conform definiției lui Gaultier, reprezintă „facultatea dobândită a unei persoane” (p. 103), adică poate include ambele sexe. În cazul Emmei, care este femeie, o serie de autori, de la Baudelaire la Sartre, pun în evidență virilitatea acesteia, care își „feminizează” amantii, dăruindu-le cadouri scumpe, de exemplu. Însuși Flaubert afirmă cu referire la Léon, unul dintre amantii Emmei: „Mai degrabă ar deveni el amanta ei decât invers” (p. 104). Chiar și în timpul procesului juridic înaintat romanului din cauza „lipsei de moralitate și de bun simț”, bovariștii s-au divizat în două grupuri de sex opus, care se distingeau prin motivații specifice: femeile, pe de o parte, și artiștii, pe de alta. Așadar, din cele menționate mai sus, conchidem că pilonii pe care se sprijină conflictul dintre identitate și alteritate în romanul *Doamna Bovary* sunt: istoria, ierarhia socială și relațiile dintre sexe.

După cum am indicat anterior, aspirând la o iubire absolută și la luxul înaltei societăți, Emma devine victimă a adulterului, avându-i ca amanți pe

Rodolphe, un gentilom rustic, iar apoi pe Léon, secretar al unui notar din Yonville. Îndatorându-se din ce în ce mai mult din cauza cheltuielilor aferente vieții duplicitare, cuprinsă de deznădejde din cauza situației sale fără ieșire, Emma se sinucide, iar Charles nu o va supraviețui cu mult. Este bilanțul logic al unei existențe ratate încă din start, astfel romanul fiind valoros prin prezentarea anatomiei detaliate a unei evoluții umane nefaste, evoluții pe care scriitorul a studiat-o prin prisma propriei experiențe de viață.

Pe de altă parte, conflictul dintre identitate și alteritate, descris în roman, poate avea drept premisă și faptul că autorul l-a creat la confluența dintre două moduri de gândire și de percepere a lumii – romantismul și realismul (Larroux, p. 30). Și astfel Flaubert a reușit să-și elaboreze propriul stil artistic, o combinație inconfundabilă dintre metoda științifică a realismului, însoțită de documentarea precisă și rigurozitatea descrierilor, și imaginația debordantă, atenția sporită acordată trăirilor sentimentale ale personajelor. Tributul plătit acestui inedit stil de creație nu a fost unul ușor. Mai mult decât oricine altul, Flaubert a cunoscut „chinurile stilului”, reluând de nenumărate ori scrierea aceluiași capitol, redactându-l la nesfârșit. Cu prețul acestei munci titanice, a reușit să creeze Armonia care transformă anumite pagini ale romanelor sale în adevărate poeme, capabile, până în prezent, să ofere sens existenței umane.

Referințe bibliografice

- Barthes, Roland. *L'effet de réel. Communications*. Paris: Seuil, 1982.
- De Gaultier, Jules. *Le bovarysme. La psychologie dans l'œuvre de Flaubert*. Paris: Sandre, 2007.
- De Gaultier, Jules. *Le Génie de Flaubert*. Paris: Reprint Publishing, 2015.
- Lagarde, André; Michard, Laurent. *XIXe siècle. Les grands auteurs français. Anthologie et histoire littéraire*. Paris : Larousse Bordas, 1997.
- Larroux, Guy. *Realismul. Elemente de critică, de istorie și de poetică*. București: Cartea Românească, 1998.